

УДК 35.072

doi: 10.15421/15201731

Державне управління та цикли в розвитку суспільства

С. А. Квітка

*Дніпропетровський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України, Дніпро,
Україна*

У статті розглядаються окремі теорії циклічного розвитку суспільства, які на думку автора слід враховувати у реалізації державної політики та удосконалення державного управління. Багато мислителів минулого і численні аналітики сьогодення надають приклади циклічних, спіралеподібних або хвильових концепцій нелінійного суспільного розвитку. Автор висловлює позицію про необхідність врахування та використання органами влади векторів та перетинань різних цивілізаційних циклів. Вони можуть бути різними за часом - тисячоліття, століття, але можуть бути помітними і на протязі життя одного покоління. Особливо це стосується економічних та політичних коливань які проявляються в рамках теорії «довгих хвиль Кондратьєва». Автор наголошує, що циклічні процеси існують у всіх сферах життя суспільства і відповідно наукова думка має активно шукати пояснення існування цих циклів. Такий пошук стає все більш актуальним у зв'язку з очікуваним початком нового циклу в історії суспільства.

Ключові слова: цикли розвитку суспільства; суперцикли; довгі хвилі Кондратьєва; державне управління в Україні; закономірності циклічного розвитку

Public administration and cycles in the development of society

S. A. Kvitka

*Dnipropetrovsk regional institute of public administration of National academy for public administration
under the President of Ukraine, Dnipro, Ukraine*

The article looks at the theory of cyclical development of society, which in the opinion of the author should be taken into account in the implementation of state policy and the improvement of public administration. Many thinkers of the past and numerous analytics of the present provide examples of cyclic, spiral or wave concepts of nonlinear social development. The author expresses the position on the necessity of taking into account and using the authorities of vectors and intersections of various civilizational cycles. They can be different in time - millenia, centuries, but can be noticeable throughout the life of one generation. This is especially true of economic and political fluctuations that manifest themselves within the framework of the theory of «long waves of Kondratiev». The author emphasizes that cyclical processes exist in all spheres of society's life, and the scientific thought must actively seek an explanation of the existence of these cycles. Such search is becoming more and more relevant in connection with the expected beginning of a new cycle in the history of society.

Keywords: cycles of society development; supercycles; Kondratieff's long waves; state management in Ukraine; patterns of cyclical development

Державне управління та цикли в розвитку суспільства

С. А. Квітка

*Днепропетровский региональный институт государственного управления
Национальной академии государственного управления при Президенте Украины, Днепр, Украина*

В статье рассматриваются некоторые теории циклического развития общества, по мнению автора следует учитывать в реализации государственной политики и совершенствования государственного управления. Многие мыслители прошлого и многочисленные Аналитики настоящее предоставляют примеры циклических, спиралевидных или волновых концепций нелинейного общественного

Цитування даної статті: Квітка С. А. Державне управління та цикли в розвитку суспільства / С. А. Квітка // *Аспекти публічного управління*. – 2017. – Т.5. – № 10. – С. 22-28.

Citation of this article: Kvitka, S.A. (2017) *Derzhavne upravlinnia ta tsykly v rozvytku suspilstva* [Public administration and cycles in the development of society]. *Public administration aspects*, 5(10), 22-28.

Received: 25.09.2017

Accepted: 12.10.2017

розвиття. Автор виражає позицію о необхідності учета и использования органами власти векторов и пересечений различных цивилизационных циклов. Они могут быть разными по времени - тысячелетия, века, но могут быть заметными и в течении жизни одного поколения. Особенно это касается экономических и политических колебаний проявляющиеся в рамках теории «длинных волн Кондратьева». Автор отмечает, что циклические процессы существуют во всех сферах жизни общества и відповідно научная мысль должна активно искать объяснения существования этих циклов. Такой поиск становится все более актуальным в связи с ожидаемым началом нового цикла в истории общества.

Ключевые слова: циклы развития общества; суперциклы; длинные волны Кондратьева; государственное управление в Украине; закономерности циклического развития

Постановка проблеми. Циклічні процеси в розвитку суспільства є одним з факторів який має бути врахований при розробці державної політики та удосконалення системи державного управління. На перший погляд непомітні процеси, що тривають відносно тривалий час, мають суттєвий вплив на ефективність рішень, що приймаються органами публічної влади. Ігнорування цих циклів може стати причиною помилок, які будуть впливати на розвиток держави та країни так довго, як і триває відповідний цикл.

Україна не є винятком світової історії і, отже, підпорядкована закономірностям циклічного розвитку, як й інші країни, в кожній з яких ті чи інші цикли мають власний прояв і унікальне поєднання різних векторів циклічного розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення циклічних процесів у розвитку суспільств триває з моменту виникнення науки як такої. Між тим саме за останні 2 століття зроблені значні кроки у дослідження цього феномену і пов'язані вони з іменами таких видатних вчених як В.Вернадський, А. Чижевський, Л. Гумільов, М. Кондратьєв, М. Туган-Барановський, Й. Шумпетер, Ф. Бродель, А. Тойнбі, В. Ростоу, С. Хантінгтон та інших. Насьогодні серед науковців не виникає заперечень щодо існування циклів у розвитку суспільства, хоча досі точаться дискусії щодо механізмів їх функціонування та взаємодії між ними. Серед сучасних дослідників які займаються цією проблематикою в Україні та закордоном - В. Кузьменко, А. Полетаєв, І. Савельєва, Ю. Шишков, С. Меньшиков, Л. Клименко, С. Нікітін, Ю. Яковець та інші, в роботах яких досліджуються різні аспекти циклічних процесів у суспільстві.

Разом з тим, слід відзначити, що наукова думка ще на шляху відкриття зако-

номірностей, здатних описувати циклічні процеси, що відбуваються у в розвитку суспільства та держави.

Метою дослідження є визначення особливостей циклів розвитку суспільства та їх взаємозв'язок з державним управлінням у країнах з перехідною економікою.

Виклад основного матеріалу. Перші уявлення про цикли в історії суспільства в'язані з релігійними концепціями майбутнього. Ще в I тисячолітті до н.е. склалася індуїстсько-буддистсько-джайністська концепція, згідно з якою історія уявляється у вигляді постійної зміни циклів регресу - від «золотого століття» до «кінця світу», потім «створення нового світу», знову регресу і т.д.

Подальший розвиток релігійних і утопічних уявлень про майбутнє в стародавньому світі супроводжувався зародженням уявлення про історію як процесу, що підкоряється певним закономірностям. До середини 1-го тисячоліття до н.е. ці уявлення набули характер філософсько-історичних концепцій майбутнього в яких було обгрунтовано ідею існування нескінченних циклів підйомів і падіння в колообігу одних і тих же стадій розвитку. Зокрема погляди на історичні події як на етапи вічної циклічної еволюції світу, виявляються і в давньоіндійській (школи Чарвака і Санкхья), і в старокитайській (Мен-цзи, Чжуан-цзи), і в давньогрецькій філософіях (Гесіод, Платон, Аристотель). Філософи намагалися розкрити закономірності історичних циклів, знайти чинники, які обумовлюють їх зміну. Детально розробив теорію циклів в своїх працях Полібій (II ст. до н.е.). Деякі історики вважають всі аналогічні концепції, аж до сучасних теорій циклічного розвитку (Шпенглер, Сорокін, Тойнбі), лише розвитком його поглядів [10, 18, 20].

В наш час вже не піддається сумніву,

що розвиток суспільства має свої ритми життя на всіх рівнях його ієрархічної організації, піддаючись періодичним коливанням. Цикли характеризуються повторюваністю, однотипністю механізмів, зв'язків, форм прояву [16]. Вони виникають там, де відбувається боротьба двох сил, що врівноважують одна одну. При цьому, циклічні коливання трактуються як чергування етапів злетів і падінь, розквіту і занепаду, прискорення і гальмування у розвитку [14].

Під циклом в розвитку суспільства розуміється повна організаційна еволюція структур, їх спонтанне виникнення (самозародження), відносно стійке існування (збереження) і розпад [5]. Іншими словами, цикл життя народу, етносу, держави - це повна еволюція всієї мозаїки структур їхнього життя - від виникнення і становлення, через відносно стійку еволюцію до розпаду і зникнення. Кажучи мовою синергетики, цикл в розвитку суспільства можна визначити як рух суспільної системи від хаосу до порядку, а від порядку знову до хаосу.

Таким чином цикли в розвитку суспільства відображають одну з найбільш загальних закономірностей еволюції людства - нелінійність процесів. Для наочності, суспільні цикли також можна представити у вигляді хвиль, що рухаються по спіралі. При чому хвилі у розвитку суспільства здійснюють перенесення енергії без перенесення речовини. У розвитку суспільних утворень перенесення енергії можна розглядати як діяльність, що пов'язана з відтворенням благ і процесом задоволення потреб.

З давніх часів розвиток асоціювався з образом спіралі. Закони спірального розвитку розробляли ще древні греки, а до них єгиптяни і халдеї [3]. До останнього часу спіралеподібний розвиток зображувалося як висхідна спіраль, що розширюється вгору. Але наклавши один виток на інший і з'єднавши сусідні витки один з одним, отримуємо спіраль, що звужується до того ж зі змінним кроком. Як уявна модель процесу самоорганізації, спіраль, що сходиться, більш адекватна сучасним уявленням про процес суспільного розвитку [1]. Ймовірно хвильовий спіралеподібний розвиток - це синтез двох форм спіралі: такої, що розходиться і такої, що сходиться з єдиною

центральною точкою.

Ентропія і інформація окреслюють дві протилежні тенденції в процесах еволюції суспільства. В умовах циклу спіралі, що розходиться соціум розвивається в напрямку впорядкованості, і ентропія зменшується. Але це вимагає внесення інформації. Норберт Вінер вважав, що людина все життя бореться з ентропією, гасячи її витяганням з навколишнього середовища негативної ентропії - інформації [6]. В умовах спіралі, що сходиться, у суспільстві поступово зростає міць ентропійних процесів.

Одне з головних питань, яке має важливе значення при розгляді взаємодії державного управління та циклів у розвитку суспільства, пов'язане з кількістю фаз, які включає в своїй еволюції кожен цикл. Наприклад Чижевський поділяв цикл на 4 періоди [21]. Сучасні розробники «довгих хвиль» Кондратьєва налічують 5 фаз [17]. М. Гумільов обґрунтував 7 фаз етогенезу, тобто процесу від моменту виникнення до зникнення етнічної системи в зв'язку з втратою пасіонарності [7].

З точки зору суспільного розвитку поділити цикл на дві фази некоректно. У такому випадку він буде коротше життєвого циклу суспільства через збіг у часі в перехідний період кінцевої і початкової фаз. Між тим саме зміна одного циклу на інший визначає безперервність історичного процесу [22]. Виходячи з цієї логіки правомірно вважати, що для еволюції суспільних систем, включаючи і державу, характерні 7 фаз циклу. Але в реальному житті у більшості випадків, з огляду на зовнішні фактори, суспільні цикли мають лише 5 фаз. Це пов'язано в першу чергу з накладанням одне на одне різних суспільних та природних циклів, які діють одночасно але різноспрямовано. При конкретному аналізі циклів у розвитку тієї чи іншої країни та держави дослідник має враховувати фази різних циклів, що створюють відповідний унікальний вектор суспільного розвитку

Ще однією теоретичною проблемою при визначенні взаємозв'язку державного управління з циклами суспільного розвитку є пошук критеріїв класифікації останніх. У К.Маркса цикли всесвітньої історії - це соціально-економічні формації. У Н.Гумілова - це життя етносів. У А.Тойнбі цикли - це

життя культурно-історичних спільнот або локальних цивілізацій.

Але деякі автори виділяють суб'єкти історичного розвитку ще більш високих порядків, а тому і набагато більш протяжних у часі. Наприклад, П. Олдак виділяє три категорії подібних утворень:

- покоління цивілізацій єдиного духовного кореня;
- цикли цивілізацій біосоціальних ряду від потопу (глобально екологічної катастрофи) до потопу (наступної глобальної екологічної катастрофи);
- цикли цивілізацій глобальних історичних епох.

На його думку, генеалогічне дерево часових рядів цивілізацій різних історичних епох можна представити таким чином:

- цикли життя етносів - 1,2 тис. років;
- цикли локальної цивілізації - 1 - 3 тис. років;
- цикли цивілізацій симбіотичного ряду - 7 тис. років;
- цикли цивілізацій глобально-історичних епох - 20 тис. років, що представляють собою покоління трьох симбіотичних цивілізацій, протяжність кожної з яких становить 7 тис. років [12].

Науці відомі й інші цикли суспільного розвитку, до яких відносяться:

- історіометричні цикли Чижевського (11 років);
- середньострокові політичні цикли (близько 22 років), пов'язані зі зміною поколінь людей, змінами в політичному ладі, розвитком міжнародних союзів;
- цикли боротьби за світову гегемонію - одне-два століття;
- вікові тенденції Броделя тривалістю від 150 до 350 років [4].

Економісти також виділяють цикли, пов'язані з еволюцією економіки: сезонні коливання - 0,25 року; цикли Китчина - 3 роки; класичні ділові (цикли Жугляра) - 10-12 років; цикли Кузнеца 18-25 років; 50-60-річні цикли кон'юнктури - «довгі хвилі Кондратьєва»; 80-річні цикли наукових революцій, що лежать в основі циклів розвитку технології та інновацій [9].

Одну з цікавих концепцій щодо еволюції світової цивілізації висунув А. Поздняков. Він запропонував розмежувати цикли розвитку соціально-економічних систем на

кілька типів, серед яких основними є: цикл конформного розвитку - динамічно рівноважного стану; цикл еволюційних революцій; цикл еволюційних катастроф. Зокрема, А. Поздняков вважає, що початок ХХІ ст. - це критичний і поворотний пункт еволюції земної цивілізації, яка йде у напрямку до еволюційної катастрофи. Якщо розвиток людства буде продовжуватися в тому ж напрямку як і зараз, то буде досягнута межа земних можливостей і цикл розвитку цивілізації закінчиться переходом в стан хаосу під впливом природи [15].

Досить спірну, але безумовно оригінальну теорію циклів з позицій телогії сформулювала в своїх роботах О. Блаватська. На її думку, на Землі вже проживали Чотири Корінні Раси, а сьогодні існує П'ята Раса. Кожній з них відповідає свій Материк: Непохитна Священна Країна; Гіперборейський Материк; Лемурия; Атлантида; П'ятий Материк - Європа і Америка [3].

Свій підхід до класифікації суспільних циклів запропонував А. Панарін. Відповідно до його концепції у світовій історії діє великий східно-західний мегацикл. Перший крок зробив Схід. Тут зародилися ранні цивілізації, які умовно кажучи, були «колективістською» фазою в розвитку світової історії: шумерська, ассиро-вавилонська, єгипетська. На зміну їм прийшла цивілізація «західного» типу: в формі грецької та римської античності. Далі від падіння Риму до Ренесансу тягнеться «східна» фаза в формі феодалізму. Починаючи з Ренесансу, перемагають цивілізації західного типу. Недалеко той час, коли настане нова «східна» фаза історичного мегацикла. Таким чином, кожне зрушення - це зміна домінанти: західного на східний і навпаки [13].

Ще один сучасний дослідник, Ю. Яковець, запропонував поняття суперциклу. За ним, точкою відліку суспільних циклів є неолітична революція. Перший суперцикл включає в себе неолітичну, ранньокласову і античну цивілізації (7-8 тис. років). Другий суперцикл починається з середини 1 тис. н. е. і триває 1,5 тис. років, охоплюючи середньовічну, доіндустріальну і індустріальну цивілізації. З кінця ХХ ст. почався перехід до суперциклу, який охопить постіндустріальну і дві інші цивілізації і буде

мати тривалість близько половини тисячоліття [22].

Ця ідея знаходить підтвердження у сьогоденні. До цих двох цивілізацій, про які говорить Ю. Яковець, можна віднести «інформаційну» і «постінформаційну». Щодо останньої вже використовуються терміни - «мережева» або «посткомп'ютерна».

О.Тоффлер також виділив в історії людства 3 хвилі. Перша почалася 8-9 тис. років тому, з неолітичної революції, яка породила сільськогосподарську цивілізацію. Друга хвиля - індустріальна цивілізація - виникла 300 років тому. Третя постіндустріальна хвиля несе новий образ життя, заснований на поновлюваних джерелах енергії; на інституті, названому «електронним котеджем»; на радикально перетворених школах та корпораціях майбутнього [19].

К. Ясперс висунув ідею так званого «осьового часу», який знаменував собою зникнення великих культур стародавності, що існували тисячоліттями. У цей час були розроблені основні категорії світосприйняття, закладені основи світових релігій. У всіх напрямках відбувався перехід до універсальності. Були розроблені основні ідеї грецьких, індійських, китайських філософів. Власне кажучи, на його думку, в цей час і з'явилися перші філософи [23]. Роз-

виваючи цю ідею, деякі автори вважають, що ми живемо в новий «осьовий час», що почався близько XV ст. Наступний «осьовий час» трапиться між 2020-2040 рр. і буде пов'язаний з переходом від патріархату до матриархату. На зміну принципу «Вей» прийде принцип «Ву-вей». «Вей» означає додаток сили або сили волі, впевненість в тому, що речі, тварини і навіть люди зроблять те, що їм наказано. «Ву-вей» - протилежний принцип: залишати речі в спокої, дозволити природі йти своїм шляхом, це - знання про те, як обійтися без втручання [8, 11]. Це буде епоха, в яку, як вважав Д. Андреев, найважливішими методами дослідників життя людства стануть три види релігійного пізнання: метаісторичний, трансфізичний і вселенський [2].

Висновки. Можна навести ще цілий ряд більш-менш відомих концепцій циклічного розвитку але навіть викладений вище матеріал показує, що циклічні процеси існують у всіх сферах життя суспільства і наукова думка активно шукає пояснення існування цих циклів. Цей пошук стає все більш актуальним у зв'язку з очікуваним, прогнозованим і передбачали початком нового циклу в історії суспільства. І це вже не стільки постіндустріальне суспільство, скільки щось таке, пов'язане з появою всесвітньої мережі і біотехнологій.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Абдеев Р. Ф. Философия информационной цивилизации / Р. Ф. Абдеев. – М.: ВЛАДОС, 1994. - 336 с.
2. Андреев Д. Л. Роза Мира / Д. Л. Андреев. - М.: Прометей, 1992. - 280 с.
3. Блаватская Е. П. Тайная доктрина: в 4 т. / Е. П. Блаватская – М.: Сталкер, 1997.
4. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст. : в 3 т. / Ф. Бродель. – Київ : Основи, 1998. – Т.3: Час світу. – 631 с.
5. Василькова В. В. Порядок и хаос в развитии социальных систем / В. В. Василькова. – СПб.: Изд-во «Лань», 1999. – 459 с.
6. Винер Н. Кибернетика и общество. / Н. Винер. – М.: Издательство иностранной литературы, 1958. - 200 с.
7. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилев. – М.: Айрис-пресс, 2016. – 560 с.
8. История Востока. В 6 т. Т.1: Восток в древности / Гл. редкол.: Р. Б. Рыбаков (пред.) и др. – М.: Вост. лит, 2002. - 688 с.
9. Левис Э. Периодичность в развитии феноменов разума и экономических кризисов / Э. Левис // Принцип неопределенности и прогноз развития социально-экономических систем. – Томск, 1999. – С. 38-42.
10. Мирзаев С. Б. Полибий. (Серия «Из истории политической и правовой мысли») / С. Б. Мирзаев. - М.: Юрид. лит, 1986. - 108 с.

11. Нидам Дж. Общество и наука на Востоке и на Западе / Дж. Нидам // Наука о науке: Пер. с англ. – М.: Наука, 1996. – 169 с.
12. Олдак П. Г. Экологическое измерение и духовные начала мировой истории / П. Г. Олдак. – Новосибирск: ВИСТ, 1998. – 152 с.
13. Панарин А. С. Глобальное политическое прогнозирование в условиях стратегической нестабильности / А. С. Панарин. – М.: Эдиториал, 1999. – 272 с.
14. Плотинский Ю. М. Математическое моделирование динамики социальных процессов / Ю. М. Плотинский. – М.: Изд-во МГУ, 1992. – 133 с.
15. Поздняков А. В. Механизм циклического развития социосистем / А. В. Поздняков // Принцип неопределенности и прогноз развития социально-экономических систем. – Томск, 1999. – С. 29 – 38.
16. Полетаев А. В. Циклы Кондратьева и развитие капитализма (опыт междисциплинарного исследования) / А. В. Полетаев, И. М. Савельева. – М.: Наука, 1993. – 249 с.
17. Полетаев А. В., Савельева И. М. Концепции “длинных волн” в историко-социальных исследованиях / А. В. Полетаев, И. М. Савельева // Рабочий класс и современный мир. – 1988. – №5. – С. 37-45.
18. Самохина Г. С. Полибий: эпоха, судьба, труд / Г. С. Самохина. — СПб: Изд-во СПбГУ, 1995. – 191 с.
19. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М.: АСТ, 2004. — 261 с.
20. Фриц К. Теория смешанной конституции в античности: критический анализ политических взглядов Полибия / К. Фриц. – СПб: Изд-во СПбГУ, 2007. – 419 с.
21. Чижевский А. Л. Физические факторы исторического процесса / А. Л. Чижевский. – Калуга: 1-я Гостиполитография, 1924. – 70 с.
22. Яковец Ю. В. История цивилизаций: Учеб. пос. для студентов вузов гуманитар. профиля / Ю. В. Яковец. – М.: ВЛАДОС, 1997. – 352 с.
23. Ясперс К. Смысл и назначение истории. Пер. с нем. / К. Ясперс – М.: Политиздат, 1991. – 527 с.

REFERENCES:

1. Abdeev, R.F. (1994). *Filosofiya informacionnoj civilizacii [Philosophy of Information Civilization]*. M.: VLADOS.
2. Andreev, D.L. (1992). *Roza Mira [Rose of the World]*. M.: Prometej.
3. Blavatskaya, E.P. (1997). *Tajnaya doktrina: v 4 t. [Secret Doctrine: in 4 volumes]*. Moskva: Stalker.
4. Brodel, F. (1998). *Materialna tsyvilizatsiia, ekonomika i kapitalizm, XV – XVIII st. : v 3 t. [Material civilization, economy and capitalism, XV - XVIII centuries. : in 3 volumes]*. Kyiv: Osnovy.
5. Vasil'kova, V.V. (1999). *Porjadok i haos v razvitii social'nyh sistem [Order and chaos in the development of social systems]*. SPb: «Lan».
6. Viner, N. (1958). *Kibernetika i obshhestvo [Cybernetics and Society]*. M.: Izdatel'stvo inostrannoj literatury.
7. Gumilev, L.N. (2016). *Etnogenez i biosfera Zemli [Ethnogenesis and biosphere of the Earth]*. M.: Ajris–press.
8. Rybakov, R.B. (Eds.) (2002). *Istoriya Vostoka. V 6 t. T.1: Vostok v drevnosti [History of the East. In 6 vol. T.1: East in ancient times]*. M.: Vost. lit.
9. Levis, E. (1999). Periodichnost' v razvitii fenomenov razuma i e'konomicheskix krizisov [Periodicity in the development of the phenomena of mind and economic crises]. *Princip neopredelennosti i prognoz razvitiya social'no-e'konomicheskix sistem*, 38-42.
10. Mirzaev, S.B. (1986). *Polibij. (Seriya «Iz istorii politicheskoy i pravovoy my'sli») [Polybius. (Series «From the history of political and legal thought»)]*. M.: Yurid. lit.
11. Nidam, D. (1996). *Obshhestvo i nauka na Vostoke i na Zapade. Nauka o nauke: Per. s angl. [Society and Science in the East and the West. Science of Science: Translation from English]*. M.: Nauka.
12. Oldak, P.G. (1998). *E'kologicheskoe izmerenie i duxovny'e nachala mirovoj istorii [The ecological dimension and spiritual principles of world history]*. Novosibirsk: VIST.
13. Panarin, A.S. (1999). *Global'noe politicheskoe prognozirovanie v usloviyax strategicheskoy nestabil'nosti [Global political forecasting in conditions of strategic instability]*. M.: E`ditorial.
14. Plotinskiĭ, Y.M. (1992). *Matematicheskoe modelirovanie dinamiki social'nyh processov [Mathematical modeling of the dynamics of social processes]*. M.: Izd-vo MGU.

15. Pozdnyakov, A.V. (1999). Mexanizm ciklicheskogo razvitiya sociosistem [The mechanism of cyclical development of socio-systems]. *Princip neopredelennosti i prognoz razvitiya social'no-e'konomicheskix sistem*, 29-38.
16. Poletaev, A.V., & Savel'eva, I.M. (1993). *Cikly` Kondrat`eva i razvitie kapitalizma (opyt mezhdisciplinarnogo issledovaniya) [Kondratieff's cycles and the development of capitalism (the experience of interdisciplinary research)]*. M.: Nauka.
17. Poletaev, A.V., & Savel'eva, I.M. (1988). Konceptii "dlinny`x voln" v istoriko-social'ny`x issledovaniyax [The concept of «long waves» in historical and social studies]. *Rabochij klass i sovremenny`j mir*, 37-45.
18. Samoxina, G.S. (1995). *Polibij: e`poxa, sud`ba, trud [Polybius: era, fate, work]*. SPb.: Izd-vo SPbGU.
19. Toffler, E. (2004). *Tret`ya volna [The Third Wave]*. M.: AST.
20. Fricz, K. (2007). *Teoriya smeshanoj konstitucii v antichnosti: kriticheskij analiz politicheskix vzglyadov Polibiya [The theory of a mixed constitution in antiquity: a critical analysis of the political views of Polybius]*. SPb.: Izd-vo SPbGU.
21. Chizhevskii, A.L. (1924). *Fizicheskie faktory` istoricheskogo processa [The physical factors of the historical process]*. Kaluga: 1-ya Gostipolitografiya.
22. Yakovecz, Y.V. (1997). *Istoriya civilizacij: Ucheb. pos. dlya studentov vuzov gumanit. Profilya [History of Civilizations: Proc. pos. for university students humanitet. your profile]*. M.: VLADOS.
23. Yaspers, K. (1991). *Smy`sl i naznachenie istorii [The meaning and purpose of history. Translation from German]*. M.: Politizdat.

Квітка Сергій Андрійович – кандидат філософських наук, доцент
Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної
академії державного управління при Президентові України
Адреса: 49044, Дніпро, вул. Гоголя, 29
E-mail: skvitka@i.ua

Kvitka Sergiy A. – As. Prof., Ph. D.
Dnipropetrovsk regional institute of public administration of National academy for public
administration under the President of Ukraine
Address: 29, Gogol Str., Dnipro, 49044, Ukraine
E-mail: skvitka@i.ua
ORCID 0000-0003-3786-9589